

OGÓLNODOSTĘPNE MAPY POWIATÓW JAKO ŚRODEK PRZEKAZU INFORMACJI O INFRASTRUKTURZE SPOŁECZNEJ*

GENERALLY AVAILABLE MAPS OF POLISH DISTRICTS AS A MEDIUM OF INFORMATION ON SOCIAL INFRASTRUCTURE

Jacek Górski

Instytut Geodezji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

SŁOWA KLUCZOWE: mapa powiatu, mapa tematyczna, infrastruktura społeczna

STRESZCZENIE: Powiat stanowi wyraźnie wyodrębniony fragment przestrzeni geograficznej, który może być przedmiotem wielu prezentacji kartograficznych. Charakter rozważanych map można określić wymieniając ich dwie zasadnicze cechy: zasięg opracowania obejmuje pełny obszar powiatu, a w treści dominują zagadnienia turystyczne i dotyczące obiektów użyteczności publicznej. Aczkolwiek są to mapy opracowywane przede wszystkim z myślą o turystach, niektóre z nich zawierają rozszerzony zakres informacji. W artykule zwrócono szczególną uwagę na przedstawienie składników niezwiązanych ściśle z turystyką. Głównymi kategoriami tematycznymi są: oświata, kultura, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo i prawo. Sygnatury a także dodatkowe informacje opisowe odnoszące się do analizowanych obiektów zostały omówione w odniesieniu do 15 przykładowych map, pochodzących z różnych wydawnictw.

1. POJĘCIE I ZAKRES INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

O ile zasadnicze określenie istoty i charakteru infrastruktury społecznej nie budzi kontrowersji, dyskusyjne okazuje się wytyczenie zakresu i szczegółowe wyliczenie należących do niej komponentów, tym bardziej, że jej skład zwiększa się w miarę postępu socjalno-ekonomicznego. Sama geneza pojęcia wiąże się z precyzowaniem rodzajów infrastruktury i jej specjalizacją funkcjonalną.

Infrastruktura społeczna obejmuje ogół instytucji i urzędzeń o przeznaczeniu powszechnym, zapewniających zaspokojenie potrzeb osobistych i gospodarstw domowych (Ciechocińska, 1985), istotny jest przy tym brak bezpośredniego związku z produkcją materialną, a jednocześnie wyraźna więź z człowiekiem: przyczynianie się do wzbogacenia jego osobowości i wiedzy oraz dobroczynnie oddziaływanie na kondycję (Kubów, 1996).

Zakres przedmiotowy przyjmowany w pierwszej kolejności, analizowany na przykład przez Danutę Kołodziejczyk (1999), uwzględnia oświatę, naukę, kulturę, służbę zdrowia i opiekę społeczną. Podobne kategorie podaje również Adam Kubów (1996): oświata i wychowanie, kultura i sztuka, ochrona zdrowia i opieka społeczna oraz kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek; ponadto autor wzmiankuje usługi z dziedziny prawa. Znacznie obszerniejsze ujęcie (z odwołaniem do kształtu gospodarki narodowej sprzed przemian roku 1989) wskazuje Maria Ciechocińska (1985), wymieniając mieszkalnictwo (na przykład A. Kubów odrzuca ten dział z powodu zamkniętego kręgu użytkowników danego obiektu), szkolnictwo i wychowanie, ochronę zdrowia i opiekę społeczną, infrastrukturę czasu wolnego, a w jej ramach placówki kulturalne, rekreacyjne, turystyczne i sportowe oraz placówki handlowe i usługowe. W związku z tym uzasadnione wydaje się przyjęcie za Maciejem Cesarskim (2004) węższego i szerszego rozumienia infrastruktury społecznej: poczynając od bazy świadczenia głównych usług ogólnego użytku (oświata, opieka zdrowotna i społeczna, kultura i sztuka, rekreacja i sport), poprzez handel, transport osobowy oraz gospodarkę komunalną (elementy zaliczane w zasadzie do infrastruktury ekonomicznej ze względu na techniczny charakter urządzeń), po wszelkie dziedziny socjalne, obejmujące również zagadnienia mieszkaniowe, bezpieczeństwo oraz porządek publiczny itd. Ten sam autor oprócz klasyfikacji funkcjonalnej wymienia podział o naturze podmiotowej: niektóre rodzaje infrastruktury są domeną państwa i samorządu, inne – prywatne, działają według praw wolnego rynku.

Obecnie rozwój infrastruktury społecznej jest akcentowany wśród celów Narodowej Strategii Spójności 2007-2013, a inwestycje z tego zakresu finansowane z funduszy europejskich mieszczą się w ramach programów operacyjnych *Infrastruktura i Środowisko* oraz *Innowacyjna Gospodarka*.

Przekaz informacji o infrastrukturze społecznej za pomocą map wiąże się głównie z publikacjami przeznaczonymi do powszechnego użytku, spełniającymi funkcję środka informacji miejscowej. Dobrym przykładem mogą być mapy powiatów; ich opracowanie często odbywa się z pewnym zaangażowaniem starostwa (inicjatywa wydania, dostarczenie materiałów), a właśnie w gestii samorządu powiatowego na podstawie ustawy z 5 czerwca 1998 roku pozostaje realizacja zadań publicznych o charakterze ponadgminnym, w tym związanych z ponadpodstawową infrastrukturą społeczną (Witkowski, 2005), do której zalicza się przede wszystkim edukację publiczną na poziomie przekraczającym obowiązek szkolny, ponadstandardową opiekę zdrowotną (szpitale) i pomoc społeczną (domy opieki). Wskutek przemian następujących od roku 1989 „samorząd terytorialny stał się głównym właścicielem infrastruktury społecznej”, a powiaty jej „lokalnymi centrami” (Cesarski, 2004), toteż informacje z tej dziedziny nie powinny być zaniedbywane przy kształtowaniu kartograficznej prezentacji powiatu.

Celem pracy jest przedstawienie wyników badań map powiatów pod względem obecności w ich treści danych o obiektach infrastruktury społecznej, prowadzące do potwierdzenia tezy o użyteczności tych map jako środka informacji o infrastrukturze. Analiza obejmuje ustalenie rodzajów obiektów oraz częstości ich występowania i formy prezentacji na mapach, a także określenie udziału infrastruktury społecznej w odniesieniu do innych działów treści mapy.

Obiekty składające się na infrastrukturę społeczną zajmują ściśle określone miejsce w przestrzeni geograficznej (Ciechocińska, 1985); jeden z kierunków badań w dziedzinie

nauk społecznych obejmuje analizę usytuowania i dostępności tych obiektów, konfrontację z rozmieszczeniem użytkowników, a więc z siecią jednostek osadnictwa, i poszukiwanie prawidłowości w tym zakresie. Wynika stąd drugi związek z kartografią (nie rozpatrywany szerzej w niniejszej pracy) i jej stroną poznawczą – kartograficzną metodą badań: mapy stanowią podstawę pracy naukowej i formę przedstawiania jej efektów; często spotyka się na przykład wykorzystanie metody kartogramu przy prezentacji różnorodnych wskaźników odniesionych do jednostek podziału administracyjnego (np. Kłodziejczyk, 1999).

2. MATERIAŁY I METODY

Podstawę badań stanowi zestaw 15 map, dobranych z myślą o jak najpełniejszym oddaniu różnorodności tych publikacji; przedstawiają one powiaty z różnych części kraju, ukazały się w latach 1999-2009, a reprezentują dorobek następujących wydawców: BiK (Piła), Compass (Kraków), Eko-Kapio (Gdańsk), Ilustrator (Kraków), LoboSoft (Kraków), Pietruska & Mierkiewicz (Poznań), Plan (Wrocław), Pod Aniołem (Kraków), Północ (Złocieniec), Promo (Kraków), Region (Gdynia), Regraf (Warszawa), Rokart (Koszalin), Sygnatura (Zielona Góra), Witański (Katowice).

W zakresie tematycznym rozważanych map, jak zaznaczono w następnym rozdziale, jest wyraźnie akcentowany jeden składnik zaliczany do infrastruktury społecznej: turystyka i wypoczynek. Można uznać, że treść mapy standardowo obejmuje hotele, schroniska młodzieżowe, gospodarstwa agroturystyczne, ośrodki sportu, pływalnie itd. Uwzględnienie informacji o pozostałych obiektach staje się zatem kluczowe przy szacowaniu poziomu rozbudowy merytorycznej konkretnych opracowań. W celu przeprowadzenia analizy treści wybranych map przyjęto podstawowe działy infrastruktury społecznej (a w ich ramach zestawy obiektów), kierując się głównie podejściem, które przedstawił A. Kubów (1996), ale z pominięciem urządzeń obsługujących przede wszystkim ruch turystyczny oraz służących bezpośrednio rekreacji i sportowi. Dokonano przeglądu obiektów wymienionych w legendzie oraz objaśnionych bezpośrednio na rysunku, biorąc pod uwagę zasadnicze przedstawienie kartograficzne oraz kartony. Uwzględniono również informacje z części opisowej, zawarte w charakterystyce powiatu, a zwłaszcza w zestawieniach adresowych.

3. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA MAP POWIATÓW

Wprowadzenie reformy administracji publicznej i ustroju samorządowego, powiązane ze zmianą podziału terytorialnego Polski od 1 stycznia 1999 r., sprawiło, że w ofercie wydawców map pojawiły się odpowiednie opracowania, zarówno prezentujące ogólnie cały kraj, jak i poświęcone poszczególnym jednostkom (Durajczyk-Starościak, 2000). Mapy powiatów należą do tej nowej grupy publikacji (Górski, 2006). O potrzebie obecności na rynku wydawniczym map przeznaczonych do powszechnego użytku

dobitnie świadczy fakt, że pojawienie się ich wyprzedziło moment formalnego powrotu powiatów na administracyjną mapę Polski. Można uznać, że rozwój współczesnych map powiatów trwa już ponad dziesięć lat.

Charakter omawianych map można sprecyzować dołączając do oczywistej zasady doboru zasięgu opracowania do rozciągłości geograficznej powiatu założenia merytoryczne wynikające z przeznaczenia publikacji. Biorąc pod uwagę szeroki krąg odbiorców – mapy są ogólnie dostępne, można je znaleźć nie tylko w księgarniach, ale i w kioskach z prasą – treść powinna odpowiadać różnorodnym oczekiwaniom, ale w praktyce zakłada się, że będą z nich korzystać zwłaszcza odwiedzający i przede wszystkim z myślą o ich potrzebach jest kształtowana treść całego opracowania. Na pierwszy plan są zwykle wysuwane zagadnienia związane z turystyką i rekreacją, aby mapa świadczyła o atutach powiatu oraz spełniła funkcję informacyjno-reklamową, wzbudzając zainteresowanie i zachęcając do odwiedzin. Profil turystyczny jest najczęściej sygnalizowany w tytule mapy.

Głównym składnikiem całej publikacji jest mapa obejmująca cały obszar powiatu, przeważnie z uwzględnieniem jego najbliższego sąsiedztwa – rysunek jest wykonywany do ramki, nie urywa się przy granicy administracyjnej. Najczęściej przyjmowane skale zawierają się w przedziale od 1:50 000 do 1:100 000. Treść podkładowa obejmuje elementy ogólnogeograficzne o szczegółowości dorównującej mapom topograficznym albo ukazane z uproszczeniami, wyraźnymi zwłaszcza w obrazie zabudowy jej rodzajów i konturów. W zakresie treści tematycznej należy wymienić obiekty obsługujące ruch turystyczny, stanowiące atrakcję i inne o charakterze użyteczności publicznej, analizowane poniżej (Rys. 1).

Podstawowe przedstawienie kartograficzne mogą uzupełniać kartony. Niewątpliwie najistotniejszym dodatkiem jest plan stolicy powiatu (zamieszczany również w przy-

Rys. 1. Fragment mapy „Powiat sławieński”, Wyd. Region (2002).

padku ustanowienia siedziby starostwa w mieście o statusie powiatu grodzkiego); plan taki w niektórych publikacjach jest składnikiem niemal tej samej rangi co główna mapa powiatu. Wyrazem dążenia do wzbogacenia prezentacji poszczególnych miejscowości jest wprowadzenie całego zestawu planów miast, a także wybranych wsi. Odrębnymi rodzajami kartonów są drobne opracowania tematyczne, na przykład eksponujące szlaki turystyczne lub ukazujące położenie powiatu na tle kraju.

Składnikom kartograficznym towarzyszy część opisowa. Typowym elementem jest charakterystyka powiatu (warunki naturalne, zarys dziejów, rozwój gospodarczy), często dopełniona omówieniami poszczególnych gmin. Walory użytkowe całego opracowania poprawiają się dzięki informatorowi odpowiadającemu tematycznie obiektom oznaczonym na mapie, a zawierającemu przede wszystkim zestawienia adresowe według gmin lub w układzie przedmiotowym. Spośród dodatków można wymienić też wykaz miejscowości, ilustracje (w tym zdjęcia i herby) oraz ogłoszenia reklamowe.

4. PREZENTACJA INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ NA MAPIE POWIATU

Rodzaje obiektów występujące na analizowanych mapach, pogrupowane w ramach czterech działów infrastruktury społecznej są zestawione w Tab. 1. Zostało zachowane ich oryginalne ujęcie – zgodnie z legendą lub objaśnieniami znaków bezpośrednio na rysunku. Uwzględniono wszystkie instytucje, zarówno spotykane powszechnie, jak i specyficzne dla większych ośrodków (np. teatr) lub pewnych regionów (placówka GOPR).

Kompletna prezentacja obiektu na mapie składa się z elementów zawartych w części kartograficznej (zasadniczy rysunek oraz kartony) i opisowej. W praktyce można przyjąć pięć wariantów zamieszczenia informacji o instytucjach i urządzeniach publicznych; stosownie do tego w dalszych kolumnach Tab. 1 jest podana liczba map z obiektami:

- oznaczonymi na głównej mapie;
- oznaczonymi na głównej mapie i wymienionymi w informatorze adresowym;
- oznaczonymi wyłącznie na kartonie prezentującym miasto (miejscowość);
- oznaczonymi na kartonie prezentującym miasto i wymienionymi w informatorze;
- wymienionymi wyłącznie w informatorze adresowym.

Ostatnia kolumna zawiera podsumowanie, czyli ogólną liczbę opracowań na których w jakiegokolwiek formie są uwzględnione informacje o obiektach danego rodzaju.

Częstością występowania na mapach wyróżniają się komisariaty bądź posterunki policji (z najmniej licznej grupy dotyczącej bezpieczeństwa i prawa). Stałym składnikiem treści można też nazwać muzea, istotne jako atrakcja turystyczna. Rzadziej pojawiają się kina oraz ośrodki kultury; są to obiekty spotykane najczęściej na szczegółowych kartonach miast. Najbardziej rozbudowaną grupę tworzą obiekty ochrony zdrowia, spośród których są uwzględniane przede wszystkim szpitale, dodatkowo apteki. Skromniej jest prezentowany dział dotyczący szkolnictwa; rodzaje szkół zostały ukazane na kartonie tylko jednej mapy.

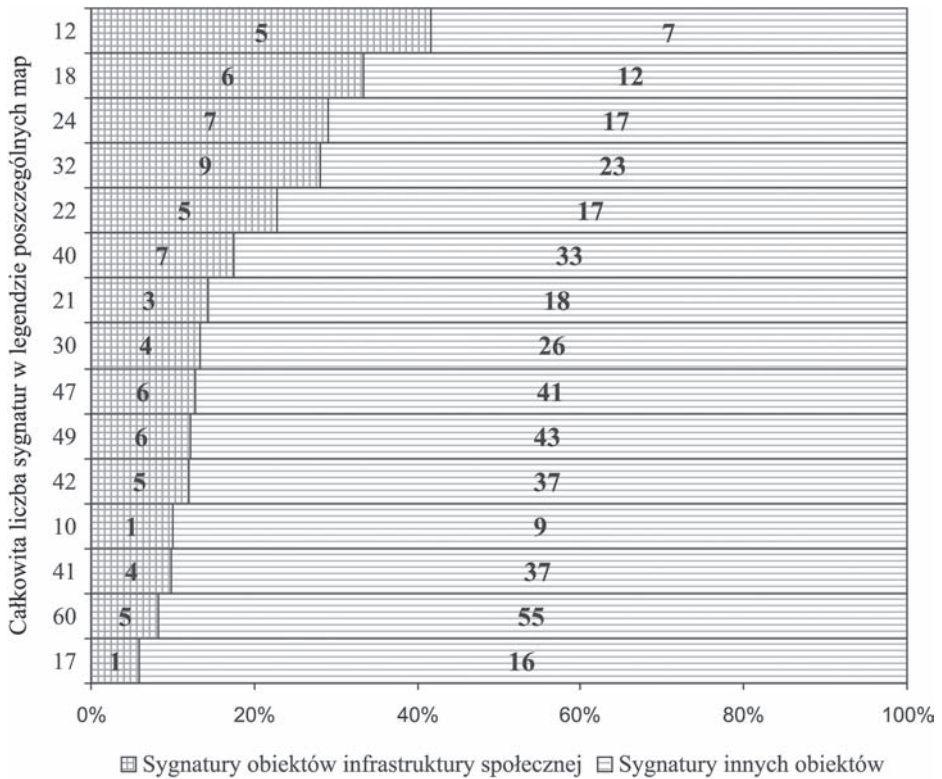
W części opisowej obiekty infrastruktury społecznej nie są szczególnie akcentowane (standardowo jest podawany adres i telefon); rzadko można znaleźć na przykład wzmiankę o muzeum wplecioną w ogólną charakterystykę gminy, a wyjątkiem jest mapa z obszerną prezentacją powiatowego centrum pomocy rodzinie. Również tylko jedno opracowanie zawiera w informatorze adresowym wyodrębnione zestawienie pod tytułem „Jednostki organizacyjne powiatu”.

Kartograficzna prezentacja obiektów infrastruktury społecznej przyjmuje dwie postacie: mogą być zastosowane sygnatury punktowe (zwykle symboliczne lub obrazkowe, ujęte w legendzie) lub wyróżnienie i opis na tle zabudowy (spotykane zwłaszcza na kartonach miejscowości – ośrodków koncentracji usług). Przedstawione niżej porównanie dotyczy metody sygnaturowej.

Przykładowe mapy wyraźnie różnią się pod względem liczebności zbioru sygnatur punktowych – legenda obejmuje od 10 do 60 pozycji, a wśród nich znajduje się 1÷9 oznaczeń dotyczących infrastruktury. Na Rys. 2 jest uwidoczniony udział sygnatur przypisanych obiektom należącym do czterech analizowanych działów infrastruktury w ogólnej liczbie sygnatur; minimalnie wynosi on 6%, maksymalnie sięga 42%. Zmienna jest więc

Tab. 1. Obiekty infrastruktury społecznej i ich prezentacja na analizowanych mapach.

Dział treści	Rodzaj obiektu	Mapa	Mapa + Inf.	Kart.	Kart. + Inf.	Inf.	Razem
szkolnictwo i wychowanie	szkoła (ogólnie)	3	0	2	0	2	7
	szkoła podstawowa	0	0	1	0	0	1
	gimnazjum	0	0	1	0	0	1
	liceum/szkoła ponadgimnazjalna	0	0	1	0	1	2
	przedszkole	0	0	2	0	0	2
kultura i sztuka	muzeum	6	6	0	0	0	12
	muzeum lub galeria/wystawa	1	1	0	0	1	3
	izba regionalna	1	0	0	0	0	1
	teatr	1	0	0	0	0	1
	kino	3	0	3	1	1	8
	biblioteka	0	0	1	1	3	5
	ośrodek/centrum/dom kultury	0	1	2	2	2	7
ochrona zdrowia i opieka społeczna	szkoła (ogólnie)	1	2	0	0	0	3
	szpital lub pogotowie	0	1	0	0	1	2
	szpital	4	4	1	1	0	10
	pogotowie ratunkowe	1	2	0	0	2	5
	sanatorium	2	1	0	0	0	3
	GOPR	1	1	0	0	1	3
	przychodnia/ośrodek zdrowia	3	2	1	0	0	6
	przychodnia specjalistyczna	0	1	0	0	0	1
	apteka	2	4	2	0	0	8
	dom/ośrodek pomocy społecznej	0	1	1	0	1	3
centrum pomocy rodzinie	0	1	0	0	4	5	
bezpiecz. i prawo	policeja	3	9	0	1	0	13
	sąd	0	0	2	0	1	3

Rys. 2. Sygnatury dotyczące infrastruktury społecznej w stosunku do pozostałych znaków.

nie tylko liczba bezwzględna, ale także proporcja: nie można dostrzec prawidłowości między wzrostem całkowitej liczby znaków a rozszerzaniem się badanej grupy. Przegląd treści przykładowych map pozwala zatem stwierdzić, że zakres i sposób przedstawienia informacji o infrastrukturze społecznej jest indywidualną cechą każdego opracowania.

5. KONKLUZJA

Mapy powiatów stanowią stosunkowo niedawno powstałą grupę wydawnictw kartograficznych, ale liczba publikacji szybko wzrasta: można mówić o kształtowaniu się swoistych cech tych opracowań oraz podejmować próby metodycznego opisu tworzących się profili tematycznych.

W pracy została podana propozycja interpretacji składników infrastruktury społecznej z perspektywy doboru treści map powiatów, która posłużyła następnie do analizy występowania obiektów na mapach w ramach ustalonych działów tematycznych.

W analizowanych opracowaniach zidentyfikowano 25 rodzajów obiektów, które zostały przyporządkowane do czterech działów. Dziedziną najobszerniej prezentowaną okazała się ochrona zdrowia i opieka społeczna. Wyróżniono pięć wariantów prezentacji obiektu, rozpatrując główny rysunek mapy, kartony i informator adresowy. Biorąc pod uwagę ogólną częstość występowania, wyraźnie dominującą pozycję zajmują trzy obiekty: posterunki policji, muzea i szpitale. Ocena zestawu sygnatur punktowych pod kątem reprezentacji składników infrastruktury społecznej prowadzi do stwierdzenia, że zarówno liczba znaków, jak i udział procentowy mieszczą się w szerokich przedziałach: infrastrukturze poświęcono od 1 do 9 sygnatur (średnio 5), a w stosunku do ogółu znaków – od 6% do 42% (średnio 18%). Chociaż infrastruktura społeczna nie jest dominującym działem treści badanych map, jej obecność wyraźnie się zaznacza; mapy powiatów spełniają zatem rolę środka przekazu informacji o infrastrukturze, można też założyć, że dalsze rozszerzanie prezentacji infrastruktury wyznaczy jeden z kierunków rozwoju tych map.

Rozważane mapy są przeznaczone do powszechnego użytku, a zatem grono ich użytkowników jest szerokie i zróżnicowane. Koncepcja mapy powiatu nie powinna sprowadzać się do klasycznej mapy turystycznej wyróżniającej się jedynie sposobem wydzielenia obszaru opracowania. W obrębie powiatu istnieją struktury instytucji publicznych, których prezentacja dopełnia treść mapy, podwyższa użyteczność oraz uściśla jej specyfikę jako rodzaju publikacji kartograficznej. Rozwinięta treść mapy powiatu prezentuje w pełnym zakresie elementy infrastruktury społecznej obejmując obiekty związane z oświatą, kulturą i sztuką, ochroną zdrowia i opieką społeczną, administracją, prawem i bezpieczeństwem. Dzięki temu mapa może odgrywać rolę źródła przekrojowych informacji o powiecie, a dodatkowym uzasadnieniem takiej rozbudowy merytorycznej jest podleganie wielu instytucji samorządowi powiatowemu.

6. LITERATURA

- Cesarski M., 2004. Infrastruktura społeczna w Polsce po 1989 r. *Zasób i jego zmiany. Polityka społeczna*, r. XXXI, nr 7, s. 7-11.
- Ciechocińska M., 1985. Metody geograficzne w badaniach nad infrastrukturą społeczną. *Człowiek i Środowisko*, t. 9, nr 3, s. 277-293.
- Durajczyk-Starościak E., 2000. Mapy nowego podziału administracyjnego Polski. *Polski Przegląd Kartograficzny*, t. 32, nr 4, s. 316-318.
- Górski J., 2006. Maps of Districts as a New Kind of Cartographic Publication in Poland. *Reports on Geodesy*, nr 2 (77), s. 153-160.
- Kołodziejczyk D., 1999. Infrastruktura społeczna a rozwój społeczno-gospodarczy. *Studia i monografie*, nr 95, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- Kubów A., 1996. *Infrastruktura społeczna w okresie transformacji. Wybrane dziedziny*. Wyd. Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu.
- Witkowski K., 2005. Zarządzanie zasobami infrastruktury gminy i powiatu. *Studia Lubuskie*, nr 1, s. 121-131.

**GENERALLY AVAILABLE MAPS OF POLISH DISTRICTS AS A MEDIUM
OF INFORMATION ON SOCIAL INFRASTRUCTURE**

KEY WORDS: map of district, thematic map, public service

SUMMARY: The administrative district (powiat) is a clearly distinguished fragment of geographical space, which may be regarded as the subject of various cartographic representations. It is possible to define the character of the maps being considered by the specification of two essential features: the geographical extent comprises the full area of a district and, secondly, the contents are focused on tourism and other public utilities. Although the maps are primarily designed for tourists, some of these give a wider range of information. The representation of facilities that are not purely oriented at tourists is the subject of particular discussion in the current paper. Education, culture, healthcare, security and law are the main thematic categories. Map symbols as well as additional descriptions representing such features are reviewed on the basis of 15 sample maps produced by different Polish publishing houses.

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009-2010 jako projekt badawczy.

dr inż. Jacek Górski
jastagor@moskit.uwm.edu.pl
telefon: +48 89 5234433

* wersja kolorowa artykułu jest dostępna na stronie <http://www.sgp.geodezja.org.pl/pfit>

